

UDK 339.54:347.7

339.52

Biblid 0543-3657, 75 (2024)

God. LXXV, br. 1191, str. 367–384

Pregledni rad

Primljen: 28.12.2023.

Revidiran: 10.25.2024.

Prihvaćen: 22.05.2024.

doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2024.75.1191.5

CC BY-SA 4.0

*Jovana NIKOLIĆ*¹

Kriza sistema za rešavanje sporova u STO: stanje i dometi predloženih rešenja

SAŽETAK

Predmet ovog rada je kriza sistema za rešavanje sporova u Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO) i izgledi za njeno prevazilaženje. Reč je o samo jednoj dimenziji višegodišnje krize multilateralnog trgovinskog sistema i neophodnosti reformisanja STO. Deo članica ove organizacije dostavio je Opštem savetu svoja viđenja aktuelne situacije i predloge reformi koji se tiču nekoliko problema sa kojima se organizacija suočava u svom funkcionisanju. Cilj rada je da kroz analizu predloga za okončanje krize sistema za rešavanje sporova, dostavljenih u periodu 2018–2023. godine, i ponuđenih alternativa, odgovori na pitanje kakvi su izgledi da članice STO postignu saglasnost u pogledu prevazilaženja krize i kakvi su dometi predloženih rešenja u ostvarivanju reforme sistema za rešavanje sporova. Nalazi pokazuju postojanje jaza između ključnih globalnih trgovinskih aktera – SAD, koje su izazvale krizu Apelacionog tela i koje odbijaju predloge ostalih članica STO, i EU i Kine, s druge strane, koje su pokazale spremnost za saradnju u pogledu rešavanja ove krize. Zemlje u razvoju i najmanje razvijene zemlje pokazale su jedinstvo i iznele predloge u skladu sa svojim pozicijama. Glavni zaključak rada je da su dometi predloženih rešenja i postojećih alternativa ograničeni zbog odbijanja SAD da sarađuje sa ostatkom članstva, te da se ne može očekivati rešavanje tekuće krize dok SAD ne revidiraju svoje pozicije.

Ključne reči: Svetska trgovinska organizacija, Apelaciono telo, reforme, rešavanje sporova, kriza.

¹ Istraživač-pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail: jovana.nikolic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9246-525X>.

The crisis of the WTO dispute settlement system: The state and scope of the proposed solutions

SUMMARY

This article explores the crisis of the dispute settlement system in the World Trade Organization and the prospects for overcoming it. This is but one facet of the multi-year crisis of the multilateral trading system and the necessity of reforming the WTO. Part of this organization's members submitted to the General Council their perspectives on the current situation and proposals for reforms regarding various challenges that the organization faces in its operations. Using an analysis of the presented proposals and offered alternatives to end the dispute settlement system's crisis that were submitted between 2018 and 2023, the article aims to investigate the likelihood that WTO members will be able to come to an agreement regarding how to resolve the crisis and the extent of the suggested solutions for reforming the system. The findings show a divide between the key global trade actors: the US, which initiated the Appellate Body crisis and opposes other WTO members' suggestions, and, on the other side, the EU and China, which have demonstrated a readiness to cooperate to resolve this issue. Developing and least developed countries showed unity and put forward proposals that reflected their viewpoints. The primary conclusion of the paper is that the range of proposed solutions and existing alternatives is limited due to the refusal of the US to cooperate with other members, and no resolution to the ongoing crisis can be anticipated until the United States revises its positions.

Key words: World Trade Organization, Appellate Body, reforms, dispute settlement, crisis.

Uvod

„Upravljanje trgovinskim sistemom je kao vožnja bicikla – ukoliko ne nastavite da se krećete napred, pašćete.“²

Dvanaesta ministarska konferencija Svetske trgovinske organizacije (STO), čije je održavanje, prvobitno zakazano za 2020. godinu, odlagano zbog pandemije i njenih posledica, održana je od 12. do 17. juna 2022. u Ženevi. Pomenuta konferencija, kao najviši organ STO, održana je u okolnostima višestrukih kriza na globalnom nivou. Pored zdravstvene krize, što je rezultiralo organizovanjem Dvanaeste ministarske konferencije pet godina nakon održavanja prethodne, svet je pogođen još i energetsom i

² Kent Jones, *Reconstructing the World Trade Organization for the 21st Century: An Institutional Approach*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 3.

bezbednosnom krizom.³ Dok se o prethodno navedenim događajima govori poslednjih par godina, kriza multilateralnog trgovinskog sistema prisutna je duži niz godina i posledica je više faktora – rivalstvo i trgovinski rat SAD i Kine, koji je svoj uticaj ostavio i na funkcionisanje STO, ekonomska kriza izazvana pandemijom virusa COVID-19 i posledično okretanje država unilateralnom delovanju i ekonomskom nacionalizmu, okretanje trgovinskih aktera sklapanju preferencijalnih trgovinskih sporazuma, neuspesi i zastoji Doha runde pregovora u okviru STO. S obzirom na kompleksnost, kako međunarodnih odnosa u celini tako i međunarodnih ekonomskih odnosa, teško je izdvojiti jedan od prethodno navedenih faktora ili događaja kao primarni uzrok krize multilateralnog trgovinskog sistema.

Funkcionisanje STO, glavnog foruma za multilateralne trgovinske pregovore, zbog svega prethodno navedenog, dovedeno je u pitanje, te ne čudi da je potreba za reformisanjem ove organizacije jedno od gorućih pitanja poslednjih godina. Osnovana 1995, svoje nedostatke STO počela je da pokazuje već krajem 2000-ih godina kada se činilo da je Doha runda pregovora daleko od svog kraja. Započeta novembra 2001. godine, Doha razvojna runda je prva i, za sada, jedina runda pokrenuta u okviru STO, čije je zaključivanje pod velikim znakom pitanja s obzirom na to da pregovarači nisu postigli saglasnost o statusu runde. Ovakav razvoj događaja iznedrio je pitanja o efikasnosti pojedinih institucija koje se koriste u pregovorima, među kojima su pravilo konsenzusa i pristup jedinstvenog paketa (*single undertaking*). Pored brojnih zastoja i neuspeha u pomenutoj rundi pregovora, STO se 2019. godine suočila sa još jednim značajnim problemom u svom funkcionisanju – blokadom rada Apelacionog tela. Reč je o sedmočlanom organu koji razmatra žalbe podnete na odluke panela u sporovima između članica STO, i koji je u decembru 2019. godine, zbog odluke SAD da blokira proces postavljanja novih članova, izgubio kvorum (troje sudija) potreban za razmatranje novih žalbi.⁴

Pitanja koja se stavljaju u prvi plan kada je reč o reformi STO tiču se rešavanja zastoja u radu Apelacionog tela, odnosno reformisanja sistema za rešavanje sporova, zatim povećanja transparentnosti u radu organizacije, kao i pitanje statusa, tj. „samoimenovanja“ država u razvoju i revidiranja odredbi o specijalnom i diferencijalnom tretmanu. Period od 2018. godine do danas obeležili su najpre predlozi razvijenih članica STO (EU, SAD, Otava grupa), ali i odgovori i predlozi zemalja u razvoju (Kina, Afrička grupa, najmanje

³ Ministarska konferencija, najviši organ STO, „sastajace se najmanje jednom u dve godine“ prema slovu Sporazuma o osnivanju Svetske trgovinske organizacije (član 4 stav 1).

⁴ Sanja Jelisavac Trošić, „What is the role of the European Union in reshaping the future of the World Trade Organization?“, in: *EUROPE in Changes: The Old Continent at a New Crossroads*, Katarina Zakić & Birgül Demirtaş (eds.), Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies at the University of Belgrade, Belgrade, 2021, 426, DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_euchanges.2021.ch21.

razvijene zemlje) o prethodno navedenim pitanjima. Jedna od tema Dvanaeste ministarske konferencije bila je i napredovanje procesa reformisanja STO i osposobljavanje sistema za rešavanje sporova do 2024. godine. U ishodnom dokumentu konferencije navedeno je da se članice „obavezuju da će voditi razgovore s ciljem da sistem za rešavanje sporova koji u potpunosti i dobro funkcioniše bude dostupan svim članicama do 2024. godine“.⁵

Prethodno opisani kontekst u kome se nalazi STO, pre svega u pogledu krize Apelacionog tela, iznedrio je nekoliko pitanja. Da li je izvodljivo da 164 članice postignu saglasnost i dođu do zajedničkog rešenja za prevazilaženje aktuelne krize? Da li je takav scenario moguć do 2024. godine, kao roka koji je utvrđen na poslednjoj Ministarskoj konferenciji? Komparativnom analizom do sada iznetih predloga za rešenje ovog problema i ponuđenih alternativa od strane jednog dela članstva STO, uz konsultovanje relevantnih naučnih publikacija i prethodno sprovedenih istraživanja, ovaj rad pokušava da utvrdi da li su stavovi članica grupe razvijenih zemalja i grupe zemalja u razvoju po pitanju rešavanja tekuće krize Apelacionog tela spojivi i kakvi su dometi predloženih rešenja u ostvarivanju reforme sistema za rešavanje sporova. U prvom delu rada biće predstavljena geneza problema i trenutno stanje sistema za rešavanje sporova u STO. Drugi i treći deo, koji čine srž rada, posvećeni su analizi predloga i ponuđenih alternativa s ciljem rešavanja problema i omogućavanja nesmetanog rada sistema za rešavanje sporova. U poslednjem delu će ukratko biti reči o pristupnom procesu Republike Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji u kontekstu predmeta ovog rada. U zaključku će biti sumirani glavni uvidi i izdvojena potencijalna pitanja za dalja istraživanja.

Nastanak i razvoj krize sistema za rešavanje sporova

Pored toga što predstavlja jedini globalni forum za trgovinske pregovore, STO je značajna i zbog svoje funkcije rešavanja trgovinskih sporova. PETERSMAN (*Ernst-Ulrich Petersmann*) ističe da je, posmatrano iz međunarodnopravnog aspekta, reč o „najčešće korišćenom sistemu rešavanja sporova širom sveta u istoriji međunarodnog prava“, pozivajući se na činjenicu da su članice STO, i nekadašnjeg GATT-a, odobrile i implementirale oko 85% od preko 500 zaključaka panela.⁶ Pravni osnov za rešavanje sporova u STO daje Dogovor o pravilima i procedurama za

⁵ MC12 outcome document, WTO, WT/MIN (22)/24 WT/L/1135, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/MIN22/24.pdf&Open=True>, 21.11.2022, 1.

⁶ Ernst-Ulrich Petersmann, *Rule of law in international trade and investments? Between multilevel arbitration, adjudication and judicial overreach*, EU Working Paper LAW 2020/10, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/67990/LAW_2020_10.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 3.10.2023. 5.

rešavanje sporova (Aneks 2 Sporazuma o osnivanju STO). Telo za rešavanje sporova zapravo je Opšti savet organizacije, te njega čine predstavnici svih članica. Sama ideja rešavanja sporova jeste da se spor, ukoliko je to moguće, reši kroz konsultacije ili medijaciju. Ukoliko ovakav ishod nije moguć pribegava se osnivanju panela eksperata, što je u nadležnosti Tela za rešavanje sporova koje je zaduženo i za usvajanje izveštaja panela. Ukoliko je podneta žalba na izveštaj panela, ona se upućuje Apelacionom telu – stalnom organu sastavljenom od sedam pojedinaca sa istaknutim statusom u oblasti međunarodne trgovine i prava, čiji mandat traje četiri godine i postoji mogućnost jednog reizbora.⁷ Ono što se često ističe kao karakteristično za ovaj sistem rešavanja trgovinskih sporova jeste upravo njegova obavezna nadležnost, jer su se članice obavezale potpisivanjem Sporazuma o osnivanju STO da će sporove sa drugim članicama ove organizacije rešavati kroz njen prethodno predstavljen sistem.

Opisano institucionalno uređenje sistema pružilo je mogućnost SAD da izazovu krizu sistema tako što će blokirati imenovanje novih članova Apelacionog tela i time onemogućiti funkcionisanje ovog organa i posledično celog sistema za rešavanje sporova. Razlozi ovakvog postupka SAD, koje predstavljaju ujedno i najčešćeg korisnika sistema za rešavanje sporova u okviru STO po broju pokrenutih slučajeva,⁸ nalaze se u američkom nezadovoljstvu odlukama Apelacionog tela i stavu da je ovaj organ više puta prekoračio (*overreach*) svoja ovlašćenja.⁹ Ipak, sam skepticizam SAD prema funkcionisanju sistema za rešavanje sporova STO nije vezan isključivo za Trampovu administraciju, koja je donela odluku o neimenovanju novih članova Apelacionog tela, već je u pitanju stav koji su delile i prethodne predsedničke administracije. Bitno je istaći da su SAD od samog osnivanja STO skretale pažnju na moguće rizike i izvore problema u sistemu za rešavanje sporova, ističući neophodnost uvođenja amandmana koji bi omogućili „veću fleksibilnost i kontrolu članica“, iako su same bile glasne zagovornice jačanja ovog sistema tokom Urugvajске runde trgovinskih pregovora kada je članstvo dogovaralo uređenje budućeg sistema za rešavanje sporova.¹⁰ Dakle, poteze koje je Trampova administracija povukla

⁷ *A unique contribution*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm, WTO, 4.10.2023.

⁸ Jennifer A. Hillman, “An Emerging International Rule of Law? – The WTO’s Dispute Settlement System’s Role in its Evolution”, *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*, 2011, 278.

⁹ Tetyana Payosova, Gary Clyde Hufbauer, & Jeffrey J. Schott, “Policy Brief 18–5: The Dispute Settlement Crisis in the World Trade Organization: Causes and Cures”, Peterson Institute for International Economics, Washington, 2018, 3.

¹⁰ Robert McDougall, “Crisis in the WTO. Restoring the WTO Dispute Settlement Function”, *Centre for International Governance Innovation Papers*, No. 194, 2018, 8.

možemo shvatiti kao kulminaciju brojnih nezadovoljstava SAD radom Svetske trgovinske organizacije akumuliranih dve decenije unazad.

U detaljnom izveštaju trgovinskog predstavnika SAD, iz februara 2020. godine, obrazložena su sva pitanja i problemi na koje SAD ukazuju godinama kada je reč o funkcionisanju sistema za rešavanje sporova STO, a koji idu u prilog tvrdnji da Apelaciono telo deluje van svog ograničenog mandata.¹¹ Takođe treba imati na umu da je ova odluka doneta za vreme Trampovog predsedničkog mandata obeleženog ekonomskim nacionalizmom, protekcionizmom i izjavama samog predsednika o mogućem povlačenju Sjedinjenih Država iz STO.¹² Prethodno opisane odluke i poteze SAD u okviru STO treba takođe posmatrati i u kontekstu trgovinskog rata sa NR Kinom, ali i nezadovoljstvom SAD sa određenim pravilima ove organizacije u kojoj se NR Kina smatra i dalje zemljom u razvoju. Kina je pristupila Svetskoj trgovinskoj organizaciji kao zemlja u razvoju 2001. godine, čiji je status bio u skladu sa realnom ekonomskom pozicijom te zemlje na početku XXI veka i u skladu sa praksom samoimenovanja koja važi u ovoj organizaciji. Međutim, dve decenije kasnije, NR Kina – koja je u samom vrhu globalnog ekonomskog sistema – u okviru STO koristi privilegije koje joj status zemlje u razvoju pruža (tzv. odredbe specijalnog i diferencijalnog tretmana). Ovo je još jedno važno pitanje (praksa samoimenovanja) o kome se debatuje u okviru šire priče o reformisanju STO i čiji su glasni zagovornici SAD i Evropska unija. Dakle, imajući i to u vidu, SAD su stava da su njihovi interesi narušeni u ovako ustrojennom međunarodnom trgovinskom sistemu, zasnovanom na važećim pravilima na kojima je izgrađena STO, a koja idu u prilog njihovom konkurentu – Kini, i ugrožavaju američke ekonomske interese. Robert Mekdugal (*Robert McDougall*) ističe da se blokada Apelacionog tela može razumeti i kao pokušaj SAD da suspenduju rad sistema za rešavanje sporova dok ne dođe do izjednačavanja prava i obaveza među članstvom STO.¹³

Kada je reč o mogućim alternativnim načinima rešavanja sporova, treba istaći da sam Sporazum o rešavanju sporova STO (član 25) pruža alternativu članicama u sporu u vidu međusobnog dogovora o sprovođenju arbitražnog postupka u tom konkretnom slučaju. Međutim, upitno je da li je ovakav tip rešenja svrsishodan u dugoročnom pogledu, jer se time ne menja činjenica da je glavni mehanizam za rešavanje sporova u ozbiljnom problemu koji zahteva suštinske reforme. Još jedno rešenje kome su se okrenule neke članice organizacije u svojim sporovima, a prema zajedničkom dogovoru, jesu sporazumi kojima se potpisnice odriču prava na žalbu na odluku

¹¹ Dokument je dostupan na: https://ustr.gov/sites/default/files/Report_on_the_Appellate_Body_of_the_World_Trade_Organization.pdf.

¹² Sanja Jelisavac Trošić, "What is the role of the European Union in reshaping the future of the World Trade Organization?", op. cit., 79.

¹³ Robert McDougall, "Crisis in the WTO. Restoring the WTO Dispute Settlement Function", op. cit., 3–4.

panela.¹⁴ Na taj način je isključena uloga Apelacionog tela u celom procesu, usled nepostojanja žalbe o kojoj bi ovo telo odlučivalo. Ipak, ovakvim postupkom članice u sporu odriču sebi unapred pravo na žalbu koje im sistem pruža, te se i ova opcija ne može smatrati svrsishodnom na duže staze.

Pregled predloženih rešenja i praksi za rešavanje krize Apelacionog tela

Evropske zajednice (Evropska unija) i Sjedinjene Američke Države bile su najuticajniji akteri u pregovaračkim rundama Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT) tokom XX veka. Svoje statuse trgovinskih sila pomenuti akteri zadržali su do danas, s tim da su se u protekle dve decenije susreli sa značajnim promenama u međunarodnom trgovinskom sistemu. Doha runda pregovora tekla je paralelno sa jačanjem ekonomske moći i uticaja Kine, Brazila, Indije i drugih zemalja u razvoju u okviru STO, te su i njihove pozicije i različite koalicije zemalja u razvoju u okviru ove organizacije ojačale. Dok su u pregovaračkim rundama GATT-a Evropske zajednice i SAD mogle da oblikuju tok runde i odlučivanje u skladu sa svojim interesima i stave zemlje u razvoju pred svršen čin, jačanje pomenutih država u razvoju i stvaranje brojnih koalicija među njima doveli su do promene prethodno opisanog scenarija. Trenutna kriza multilateralnog trgovinskog sistema, oličena kroz probleme u funkcionisanju STO, izazvala je reakcije kako razvijenih članica tako i onih manje i najmanje razvijenih. EU i SAD su među prvima iznele svoje predloge o mogućim reformama ove međunarodne organizacije, po različitim pitanjima. Na ovom mestu, u skladu sa predmetom rada, pažnja je posvećena onim predlozima koji se tiču funkcionisanja sistema za rešavanje sporova.

Kada je reč o konkretnim brigama SAD u vezi sa radom Apelacionog tela STO, u Predsednikovoj agendi trgovinske politike iz 2018. godine navode se sledeći problemi: „nepoštovanje roka od 90 dana za žalbe“ – čime se postavlja pitanje validnosti, transparentnosti i kredibiliteta izveštaja; „nastavak službe onih lica koja više nisu članovi Apelacionog tela“; „davanje savetodavnih mišljenja o pitanjima koja nisu neophodna za rešavanje spora“; pristup Apelacionog tela razmatranju činjenica; tvrdnja Apelacionog tela da „njegovi izveštaji imaju pravo da se tretiraju kao presedan“.¹⁵ Uzeto sve zajedno, kada je reč o sistemu za rešavanje sporova, Trampova administracija

¹⁴ Marianne Schneider-Petsinger, *Reforming the World Trade Organization: Prospects for Transatlantic cooperation and the Global Trade System*, Chatham House, London, <https://www.chathamhouse.org/2020/09/reforming-world-trade-organization>, 24.10.2023, 20.

¹⁵ 2018 *Trade Policy Agenda and 2017 Annual Report of the President of the United States on the Trade Agreements Program*, Office of the United States Trade Representative, <https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/2018/AR/2018%20Annual%20Report%20FINAL.PDF>, 4.10.2023, 24–28.

je stava da je ovaj sistem prisvojio ovlašćenja koja mu članice STO nisu propisale, posebno u pogledu „aktivističkog pristupa Apelacionog tela“ po proceduralnim pitanjima i pristupu tumačenja.¹⁶ Pored poteza koji su doveli do blokade Apelacionog tela i aktuelne krize, dodatni problem u stavu SAD prema ovom gorućem problemu predstavlja činjenica da u prvim godinama od nastanka krize Sjedinjene Države nisu izašle ni sa jednim predlogom reforme, istovremeno odbacujući iznete predloge drugih članica.¹⁷ U izveštajima sa sastanaka u okviru STO, kao i u izjavama predstavnika SAD posebno se ističe stav ove članice o tome da ne bi trebalo prejudicirati izgled reformisanog sistema za rešavanje sporova, već obezbediti sistem koji bi odražavao realne interese članica, te da su SAD spremne za razgovore i saradnju koja bi išla u ovom smeru.¹⁸ Međutim, postavlja se pitanje kako sprovesti reformu postojećeg sistema, u ovom slučaju načina na koji je ustrojen rad Apelacionog tela, tako da predložene izmene ne sadrže potencijalni budući izgled tog sistema. Predlozi izneti u nastavku pokazuju spremnost drugih članica STO da rade na konkretnim predlozima o izmenama „problematičnih“ članova Sporazuma o rešavanju sporova.

Evropski savet je juna meseca 2018. godine dao mandat Evropskoj komisiji da zatraži modernizaciju STO, kako bi se poboljšala njena efikasnost i kako bi se prilagodila promenama u međunarodnom ekonomskom sistemu, odnosno zadržala svoju relevantnost. Svesna međuzavisnosti i svoje integrisanosti u svetski trgovinski sistem, i promovišući multilateralnu i na pravilima zasnovanu trgovinu, EU smatra da ne treba dozvoliti marginalizaciju STO, naročito u trenutku kada se države okreću unilateralnim merama u trgovini i kada se sama organizacija susreće sa problemima u sistemu rešavanja sporova.¹⁹ Konkretni predlozi za poboljšanje rada Apelacionog tela, koji uzimaju u obzir izražene brige SAD o ovom pitanju, odnose se na kreiranje efektivnijih procedura kroz sveobuhvatnu reviziju pravila Sporazuma o rešavanju sporova, pre svega člana 17 (na primer, uvođenje tranzicionih pravila za odlazeće članove Apelacionog tela), dok se drugi aspekt predloga odnosi na samu primenu pravila, tj. brigu SAD o prekoračenju nadležnosti.²⁰ Evropska komisija je uključila predloge o modernizaciji STO u novu spoljnotrgovinsku strategiju Unije iz 2021. godine – „Otvorena, održiva i asertivna trgovinska politika“

¹⁶ Ibid., 28.

¹⁷ Faizel Ismail, *WTO reform and the crisis of multilateralism: A Developing Country Perspective*, South Centre, Geneva, 2020, 63.

¹⁸ *Members commit to engagement on dispute settlement reform*, WTO, https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/dsb_27apr22_e.htm, 6.10.2023.

¹⁹ *Concept paper on WTO modernisation: Introduction of future EU proposals*, European Commission, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/september/tradoc_157331.pdf, 5.11.2022.

²⁰ Ibid.

(*An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy*), u kojoj naglašava da su ugrožene sve tri funkcije STO – proces pregovaranja, sistem rešavanja sporova i nadzor nad trgovinskim politikama članica, ističući kao goruće pitanje neophodnost reforme Apelacionog tela i ponovno uspostavljanje funkcionalnog sistema za rešavanje sporova.²¹ S tim u vezi, Evropska unija je, u saradnji sa još petnaest članica STO januara 2020. godine preuzela inicijativu za ostvarivanje navedenog cilja. Naime, uspostavljen je Višestranački privremeni aranžman za žalbe (*Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement – MPIA*) – telo sastavljeno od deset nezavisnih arbitara koji mogu da preispituju žalbe na sporove u kojima su obe strane spora učesnici ovog aranžmana. Trenutno u aranžmanu MPIA učestvuje 53 od 164 članica STO, s tim da SAD nisu deo ovog sistema.²² Shodno članu 25. Sporazuma o rešavanju sporova, članice se mogu okrenuti ovom alternativnom mehanizmu za rešavanje međusobnih sporova, s obzirom na to da on predstavlja arbitražnu formu koju pomenuti član dopušta. Članice koje su inicirale kreiranje mehanizma od samog početka naglašavaju da je reč o privremenom telu, da su u potpunosti posvećene rešavanju krize Apelacionog tela, te da će MPIA prestati sa radom onog trenutka kada Apelaciono telo ponovo postane funkcionalno.²³

Smatrajući da je reforma STO neophodna, ali i da može biti uspešno realizovana samo saradnjom članica ove organizacije, EU se okrenula kreiranju saveza. Jedan od primera saradnje jeste Otava grupa (*Ottawa Group*) koju čini četrnaest članica STO.²⁴ U fokusu njenog rada nalazi se oživljavanje pregovaračke funkcije ovog globalnog trgovinskog foruma, jačanje savetodavne funkcije organizacije, kao i jačanje mehanizma za rešavanje sporova, sistema koji smatraju centralnim stubom STO.²⁵ Od svog osnivanja, članice ove grupe, čiji se ministri sastaju jednom godišnje, pozivaju ostale članice STO da se priključe razgovorima o praktičnim rešenjima koja se mogu preduzeti s ciljem pre svega rešavanja krize Apelacionog tela, ali i jačanja ostalih funkcija organizacije. Kanada je izašla i sa individualnim predlozima o reformi STO, ističući da je sistem rešavanja sporova preopterećen

²¹ *Annex to the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussels, European Commission COM (2021) 66 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0066>, 5.11.2022, 1–2.

²² *Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA)*, WTO Plurilaterals, https://wto.plurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/, 6.10.2023.

²³ Ibid.

²⁴ Članice Otava grupe su: Australija, Brazil, Evropska unija, Japan, Južna Koreja, Kanada, Kenija, Meksiko, Novi Zeland, Norveška, Singapur, Ujedinjeno Kraljevstvo, Čile i Švajcarska.

²⁵ Government of Canada, *WTO reform: Canada and the Ottawa Group*, https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/wto-omc/ottawa-group-groupe.aspx?lang=eng, 6.10.2023.

kombinacijom zastarelih trgovinskih pravila i sve većom složenošću sporova, te predlaže izuzimanje određenih vrsta sporova od presuđivanja i upotrebu posredovanja (medijacije) kao alternative. Takođe predlaže i pojednostavljenje sudskih postupaka, smatrajući da njihova složenost i dugo trajanje pružaju podsticaje članicama STO da se okrenu jednostranim merama i protivmerama kojim se narušava trgovina.²⁶

Evropska unija i Kina osnovale su zajedničku radnu grupu za rad na reformi STO, deleći stav da je globalnom sistemu potreban otvoren, na pravilima zasnovan međunarodni trgovinski sistem u čijem jezgru se nalazi STO, kao i uključujuća svetska ekonomija.²⁷ Uprkos razlikama koje postoje među njima (u pogledu trgovinskih praksi i sporova), za samu STO i njen rad je značajno da se dva velika trgovinska aktera slažu po pitanjima neophodnih reformi. Evropska unija je, suprotno SAD, svesna neophodnosti uključivanja NR Kine u pregovore o procesu reformisanja i modernizacije STO i spremna da deluje u tom smeru, čiji je pokazatelj i prethodno pomenuta radna grupa.²⁸ Iako postoji slaganje EU i Kine po pitanju reforme sistema za rešavanje sporova i spremnost da se zajednički deluje u ostvarivanju iste, razmimoilaženja i dalje postoje kada je reč o potencijalnom kineskom odustajanju od specijalnog i diferencijalnog tretmana – u čemu se EU i SAD slažu da je neophodan korak ka cilju stvaranja pravičnog međunarodnog trgovinskog sistema.²⁹

Više od dve trećine članstva STO čine zemlje u razvoju i najmanje razvijene zemlje. U pogledu procesa reformisanja STO za ove grupe država od posebnog su značaja pregovori i predlozi koji se tiču prakse samoimenovanja i odredbi o specijalnom i diferencijalnom tretmanu. Ipak, s obzirom na važnost sistema za rešavanje sporova za sve članice STO i aktuelnu krizu istog koja šteti celom članstvu, deo zemalja u razvoju je izašao sa svojim viđenjem trenutne situacije. Države Afričke grupe, zajedno sa Indijom i Kubom, u februaru 2022. izdale su saopštenje o jačanju STO s ciljem promovisanja razvoja i inkluzivnosti, i u tom dokumentu iznele svoja viđenja i stavove o funkcionisanju ove organizacije. Među prioritetima pomenute države navode sledeće: zadržavanje pravila konsenzusa za donošenje odluka, očuvanje arhitekture STO, odnosno potvrđivanje odredbi specijalnog i

²⁶ *Strengthening and modernizing the WTO: discussion paper*, WTO, JOB/GC/201, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/201.pdf&Open=True>, 3.10.2023, 3.

²⁷ *Joint statement of the 21st EU-China summit*, 2019, https://www.eeas.europa.eu/node/60836_en, European Union External Action, 3.10.2023.

²⁸ Cora Jungbluth, "Challenge and Opportunity: China inside the WTO and EU-China Relations", *Policy Brief #2021/01*, Bertelsmann Stiftung, 6.

²⁹ O pozicijama EU, SAD i NR Kine po pitanju reforme STO videti više u: Sanja Jelisavac Trošić, "What is the role of the European Union in reshaping the future of the World Trade Organization?", op. cit.

diferencijalnog tretmana, obnova rada Apelacionog tela i dvostepenog sistema rešavanja sporova.³⁰ Ove članice ističu da je obnova rada Apelacionog tela i sistema rešavanja sporova reforma koja mora prethoditi svim drugim reformama. Takođe, ukazuju na neophodnost rešavanja strukturnih neravnoteža u pomenutom sistemu, ističući pre svega da ovaj sistem mora biti isplativ za države u razvoju (koje čine veći deo članstva STO).³¹

Kada je reč o najmanje razvijenim zemljama, one su svoje stavove o pitanju reforme STO iznele krajem 2019. godine, ističući da reforma mora uzeti u obzir ograničene kapacitete najmanje razvijenih država kada je u pitanju ispunjavanje preuzetih obaveza, kao i da omogući inkluzivne pregovaračke procese i donošenje odluka zasnovanih na konsenzusu.³² Nakon izbijanja pandemije i novonastalih globalnih okolnosti, najmanje razvijene države su izvršile reviziju prethodnog dokumenta i aprila 2022. godine podnele novu verziju Opštem savetu STO. Što se tiče rada Apelacionog tela, ove članice, pored pozivanja na prekid zastoja u radu Apelacionog tela i najranije moguće imenovanje članova ovog organa, pozivaju sve članice STO da izbegnu kreiranje novih pravila i procedura koje bi dodatno administrativno opteretile najmanje razvijene zemlje i time dovele potencijalne strane u sporu iz ove kategorije država u nesrazmeran položaj u odnosu na ostale.³³

Delegacija Kine u STO je u maju 2019. godine dostavila saopštenje zasnovano na predlozima o reformi STO koje je Kina objavila u novembru prethodne godine. Poput prethodno navedenih zemalja u razvoju, i Kina zauzima stav da je neophodno zadržati pravilo konsenzusa za donošenje odluka. Takođe se, slično dokumentima drugih država u razvoju, ističe važnost zaštite razvojnih interesa ove grupe zemalja.³⁴ Kao goruća pitanja, koja prete opstanku STO, Kina navodi zastoj u procesu imenovanja članova Apelacionog tela, zloupotrebu izuzetka nacionalne bezbednosti i korišćenje unilateralnih mera koje su protivne pravilima STO. Kada je reč o rešavanju problema rada Apelacionog tela, Kina je, zajedno sa još trinaest članica (među kojima su i razvijene i zemlje u razvoju) krajem 2018. godine

³⁰ *Strengthening the WTO to promote development and inclusivity*, WTO, WT/GC/W/778/Rev. 4, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/W778R4.pdf&Open=True>, 5.11.2022, 10.

³¹ *Ibid.*, 6.

³² *LDC views on WTO reform discussions and proposals*, WTO, JOB/GC/223, 2019, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/223.pdf&Open=True>, 5.11.2022, 1.

³³ *LDC views on WTO reform discussions and proposals*, WTO, JOB/GC/223/Rev.1, 2022, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/223R1.pdf&Open=True>, 5.11.2022, 2.

³⁴ *China's proposal on WTO reform*, WTO, WT/GC/W/773, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/W773.pdf&Open=True>, 5.11.2022, 2-3.

predložila izmene i dopune u radu ovog organa, između ostalog i prelazna pravila za odlazeće članove Apelacionog tela, izmenu pravila od devedeset dana (član 17(5)) u smeru jačanja transparentnosti i unapređenja konsultacija Apelacionog tela, kao i pitanje presedana. Kada je reč o ograničenju dužine trajanja postupka od 90 dana, konkretan predlog ovih članica jeste da se stranama u sporu omogući prekoračenje navedenog perioda ukoliko se obe strane slože.³⁵

Analiza predloženih reformi

Ukoliko pođemo od Džonsovog (*Kent Jones*) poređenja upravljanja multilateralnim trgovinskim sistemom sa vožnjom bicikla s početka ovog rada, jasno nam je zašto se rešenje krize multilateralnog trgovinskog sistema traži u reformisanju STO. Smisleno je u rešavanju ove krize poći od međunarodne organizacije koja svojim radom pokriva 98% svetske trgovine i 164 države sveta. Naravno, ne treba ovaj proces posmatrati kao jedino rešenje koje može dati prihvatljive rezultate. Istorija rada STO i njene prethodnice GATT-a pokazuju, kao i ovaj rad u jednom aspektu, kompleksnost međunarodnog trgovinskog sistema. Osnove na kojima je svetski trgovinski sistem izgrađen, kao i temelji rada STO dovode se u pitanje duži vremenski period. U dosadašnjim publikacijama, istraživanjima i predlozima na temu reforme STO izdvajaju se sledeći problemi: konsenzus kao glavni princip donošenja odluka, pristup jedinstvenog paketa u pregovorima, odredbe o posebnom i diferencijalnom tretmanu, sistem obaveštavanja i transparentnost. Reč je, dakle, o ključnim elementima rada STO. Problem koji posebno zaokuplja pažnju članica organizacije, zaposlenih i istraživača iz različitih disciplina svakako je kriza sistema za rešavanje sporova, konkretnije blokada rada Apelacionog tela. Analizirani predlozi članica u prethodnim delovima rada idu u prilog ovoj tvrdnji.

U poslednjih nekoliko godina, svojim predlozima i zalaganjem za, na pravilima zasnovan, multilateralni trgovinski sistem, EU teži da zauzme mesto predvodnika u procesu reformisanja i modernizacije STO. U tom procesu, Unija ima podršku razvijenih država, pre svega u vidu članica Otava grupe, ali se trudi da u saradnju uključi i ekonomski jake zemlje u razvoju, poput Kine, koje mogu, potencijalno, sa svoje strane privući podršku ostalih država u razvoju. Sjedinjene Države dele zabrinutost EU po pitanju trgovinskih politika i praksi Kine, posebno ističući potrebu za jačanjem pravila o državnim preduzećima u okviru STO, dok, s druge strane, postoje razmimoilaženja ovih aktera po pitanju funkcionisanja Apelacionog tela i

³⁵ *Communication from the European Union, China, Canada, India, Norway, New Zealand, Switzerland, Australia, Republic of Korea, Iceland, Singapore, Mexico, Costa Rica and Montenegro to the General Council, WTO, WT/GC/W/752/Rev.2*, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/W752R2.pdf&Open=True>, 4.10.2023, 1-2.

mehanizma za rešavanje sporova.³⁶ Osnivanje i rad zajedničke grupe EU i NR Kine o reformi STO pokazuje spremnost značajnih trgovinskih aktera da rade zajedno na „oporavku“ multilateralnog trgovinskog sistema i prevazilaženje krize Apelacionog tela. Veći deo članstva STO stao je na stranu pomenutih aktera po pitanju rešavanja aktuelne krize, što je vidljivo iz brojnih predloga podnetih Opštem savetu u proteklih par godina. Postojanje saglasnosti između razvijenih, zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja ističe značaj funkcionalnog sistema za rešavanje sporova. Prethodni deo rada pokazao je da su članice STO, u više navrata, dale konkretne predloge za reviziju Sporazuma o rešavanju sporova u STO kao odgovor na probleme u radu Apelacionog tela koje su Sjedinjene Države istakle. Međutim, dosadašnje uporno odbijanje navedenih predloga od strane SAD i razmimoilaženje u stavovima sa ostalim članicama STO, navodi na zaključak da 2024. godina neće doneti veće promene u pogledu prevazilaženja višegodišnje krize sistema za rešavanje sporova.

Kreiranje Višestranačkog privremenog aranžmana za žalbe (MPIA) u kome učestvuje deo članstva STO, za posledicu može imati urušavanje napora da se reformišu Apelaciono telo, smatra Šnajder Pecinger (*Schneider-Petsinger*), jer dokle god SAD imaju koristi od rada ovog aranžmana neće imati razloga da prekinu blokadu rada Apelacionog tela, što vodi ka daljoj fragmentaciji međunarodnog trgovinskog sistema.³⁷ Ovaj stav je opravdan ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da trenutno trećina članstva STO učestvuje u radu MPIA, dok se deo članova oslanja na arbitražne postupke ili sporazume o odricanju prava na žalbu u okviru redovnog postupka za rešavanje sporova u STO. Sva navedena rešenja daju rezultate i olakšavaju procedure za strane u sporu, ali bi ih i dalje trebalo percipirati kao privremena rešenja koja ne rešavaju glavni problem krize. S druge strane, Jost Paulin (*Joost Pauwelyn*), jedan od arbitara u okviru MPIA, smatra da se ovaj aranžman može shvatiti i koristiti i kao neka vrsta laboratorije za testiranje novih, efikasnijih načina rešavanja sporova u okviru sistema STO.³⁸ Do fragmentacije među članstvom došlo je onog trenutka kada je u delo sprovedena ideja o stvaranju MPIA i kada se deo članica uključio u njegov rad. Ipak, među njima su iste one članice koje su iznele konkretne predloge o reformi rada Apelacionog tela i koje su pokazale spremnost za pregovore koji će dovesti do oporavka sistema za rešavanje sporova. Posmatrano iz tog ugla, podele o kojima Šnajder Pecinger piše nemaju nužno loš nagoveštaj, posebno uzimajući u obzir da je reč o privremenom mehanizmu koji omogućava članicama STO da ostvaruju prava koja su im data kada su

³⁶ Marianne Schneider-Petsinger, *Reforming the World Trade Organization: Prospects for Transatlantic cooperation and the Global Trade System*, op. cit., 38.

³⁷ Ibid., 20.

³⁸ Joost Pauwelyn, “The WTO’s Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA): What’s New?” *World Trade Review*, 2023, 1, DOI: 10.1017/S1474745623000204.

pristupile ovoj organizaciji. Koliko će dugo trajati to „privremeno“ rešenje čini se, na osnovu svega prethodno rečenog, da zavisi od pozicije SAD i izgleda da one prihvate saradnju sa ostatkom članstva kada je reč o predlozima revizije Sporazuma za rešavanje sporova.

Položaj Srbije u svetlu višegodišnje krize STO

Republika Srbija je već 18 godina u procesu pristupanja STO. Na osnovu dosadašnjih rezultata, neizvesno je govoriti kada će se taj proces okončati i Srbija postati punopravna članica ove multilateralne organizacije. Članstvo u STO preduslov je za pristupanje Srbije Evropskoj uniji (poglavlje 30), što je još jedan dugotrajni proces o čijem uspešnom okončanju je teško govoriti iz perspektive aktuelnih okolnosti. Ključna pitanja koja su na stolu kada je reč o pristupanju Srbije STO, i čije bi rešavanje otklonilo postojeći zastoj u pregovorima, tiču se pre svega izmena i dopuna Zakona o genetički modifikovanim organizmima (GMO) i nastavka bilateralnih pregovora.³⁹ Goruće pitanje, posebno važno iz aspekta stavova domaće javnosti i domaćih proizvođača, jeste prvo navedeno. Aktuelni Zakon o genetički modifikovanim organizmima (2009) predviđa zabranu prometa GMO na teritoriji Republike Srbije, što je u suprotnosti sa pravilima STO. Usklađivanje srpskog zakonodavstva u ovom domenu sa organizacijom kojoj pristupa jedan je od koraka za odmrzavanje pregovora.

Srbija bi sticanjem statusa članice STO prema slovu ugovora imala pristup mehanizmu za rešavanje sporova, s ciljem zaštite svojih trgovinskih interesa. Kriza Apelacionog tela ostavlja nesumnjive posledice po članstvo ove organizacije i trenutne članice su lišene brojnih mogućnosti u korišćenju pomenutog sistema. Međutim, s obzirom na to da Srbija nije članica i da je još uvek u pristupnom procesu, aktuelna kriza sistema za rešavanje sporova u STO, koja je predmet ovog rada, ne ostavlja posledice po pregovarački postupak. Pitanja koja Srbija treba da reši u svojim pregovorima nemaju dodirnih tačaka sa mehanizmom za rešavanje sporova. Posmatrano u širem kontekstu višegodišnje krize multilateralnog trgovinskog sistema i neophodnosti reforme STO, takođe je teško govoriti o direktnom uticaju navedenih okolnosti na pregovarački proces Srbije, imajući u vidu da proces stagnira godinama unazad i da njegov nastavak zavisi pre svega od delovanja Republike Srbije – u pogledu usklađivanja sa pravilima STO u domenu prometa GMO, i rezultata tekućih bilateralnih pregovora o pristupu tržištu roba i usluga. Napredak u ovim pitanjima omogućio bi Srbiji nastavak procesa pristupanja, koji bi se, oslanjajući se na analizu i zaključke ovog rada,

³⁹ Videti: Sanja Jelisavac Trošić, "What is the role of the European Union in reshaping the future of the World Trade Organization?", op. cit.

odvijao paralelno sa daljim raspravama i diskusijama u okviru STO o reformama njene unutrašnje strukture i načina rada.

Zaključak

Sjedinjene Države su, prema mišljenju autora ovog rada, u pravu kada kažu da se realnost promenila – međunarodni ekonomski sistem nije isti kao što je bio 1995. godine kada je osnovana STO, te bi pravila na kojima se ova organizacija zasniva trebalo prilagoditi novim okolnostima na međunarodnoj sceni. Takođe, treba imati u vidu da je STO institucija otvorenog tipa (*open-ended*), „nepotpun ugovor, koji se stalno razvija“.⁴⁰ S tim na umu, a uzimajući u obzir brojne promene na međunarodnoj sceni od sredine devedesetih do danas, nužnost reformisanja STO ne treba dovoditi u pitanje. Reforma sistema za rešavanje sporova jedan je od nekoliko aspekata rada STO koji vodi ka transformaciji ove organizacije. Sjedinjene Države su svoje nezadovoljstvo radom ovog sistema u prethodne dve decenije iskazale dovodjenjem u krizu rad Apelacionog tela. Jedna od tema Dvanaeste ministarske konferencije (2022) bila je i napredovanje u reformi STO i osposobljavanje sistema za rešavanje sporova do 2024. godine. U ishodnom dokumentu konferencije navedeno je da se članice „obavezuju da će voditi razgovore s ciljem da sistem za rešavanje sporova koji u potpunosti i dobro funkcioniše bude dostupan svim članicama do 2024. godine“.⁴¹ Ovaj rad je pokušao da kroz analizu reformi, koje je predložio deo članstva STO, utvrdi kakvi su dometi predloženih rešenja i da li je moguće očekivati da će članice postići saglasnost za okončanje krize u bliskoj budućnosti.

EU je pokazala spremnost, deklarativno (Aneks o modernizaciji STO) i u praksi (Radna grupa sa Kinom, Otava grupa), da sarađuje i gradi neophodne saveze s ciljem reformisanja i modernizacije STO, što je itekako važan aspekt u celoj priči o reformi STO i oporavku multilateralnog trgovinskog sistema, posebno iz perspektive EU kao značajnog globalnog trgovinskog aktera. NR Kina je, poput Evropske unije, pokazala spremnost za pregovore i pružanje konkretnih rešenja po ovom pitanju. Međutim, da bi se cilj ostvario, neophodno je da sve članice STO, a posebno svi veliki (trgovinski) igrači zauzmu identičan stav. Na osnovu dosadašnjeg razvoja događaja, i ovde predstavljene analize, čini se da SAD nisu spremne za usaglašavanje sa ostatkom članstva po pitanju rešavanja krize Apelacionog tela. Zemlje u razvoju i najmanje razvijene države pokazale su jedinstvo i pružile određene predloge reformi, u skladu sa svojim pozicijama. Glavni zaključak i odgovor

⁴⁰ Wenwei Guan, “Consensus Yet Not Consented: A Critique of the WTO Decision-Making by Consensus”, *Journal of International Economic Law*, Vol. 17, Iss. 1, 2014, 101, DOI: 10.1093/jiel/jgu004.

⁴¹ “MC12 outcome document”, op. cit., 1.

na pitanja postavljena u uvodu rada jeste da su dometi predloženih rešenja za prevazilaženje aktuelne krize Apelacionog tela ograničeni usled nespornosti SAD na kompromise i produktivniju saradnju.

Kada je reč o mogućem uticaju aktuelne krize STO na pristupanje Srbije ovoj organizaciji, zaključak je da trenutno stanje pregovora i rasprava o potencijalnim reformama STO i nemogućnost članstva da postigne konsenzus, ne mogu ugroziti pregovore Srbije, posebno imajući u vidu da njihovo odmrzavanje i napredak zavise pre svega od postupaka koje bi Republika Srbija preduzela s ciljem promene trenutnog *statusa quo*.

Jedno od pitanja na koje ukazano u radu, a čije bi dublje istraživanje doprinelo boljem razumevanju teme koju je ovaj rad obradio iz jednog ugla, jeste smeštanje krize sistema za rešavanje sporova u kontekst trgovinskog rata između SAD i NR Kine, tj. viđenje blokade Apelacionog tela od strane SAD kao deo šire strategije čiji je cilj promena niza pravila u okviru Svetske trgovinske organizacije. Ovo pitanje, kako je rečeno u jednom delu rada, uvezano je i sa praksom samoimenovanja u STO, što je još jedan značajan problem u procesu reformisanja organizacije i njenog prilagođavanja savremenom međunarodnom okruženju.

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2024. godine“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2024. godine.

Bibliografija

A unique contribution, WTO, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm, 4.10.2023.

Annex to the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, European Commission, COM (2021) 66 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0066>, 5.11.2022.

China's proposal on WTO reform, WTO, WT/GC/W/773, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/W773.pdf&Open=True>, 5.11.2022.

Communication from the European Union, China, Canada, India, Norway, New Zealand, Switzerland, Australia, Republic of Korea, Iceland, Singapore, Mexico, Costa Rica and Montenegro to the General Council, WTO, WT/GC/W/752/Rev.2, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/W752R2.pdf&Open=True>, 4.10.2023.

- Concept paper on WTO modernisation: Introduction to future EU proposals*, European Commission, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/september/tradoc_157331.pdf, 5.11.2022.
- Guan Wenwei, "Consensus Yet Not Consented: A Critique of the WTO Decision-Making by Consensus", *Journal of International Economic Law*, Vol. 17, Iss. 1, 2014, 77–104, DOI: 10.1093/jiel/jgu004.
- Hillman Jennifer A., "An Emerging International Rule of Law? – The WTO's Dispute Settlement System's Role in its Evolution." *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*, 2011, 269–284.
- Ismail Faizel, *WTO reform and the crisis of multilateralism: A Developing Country Perspective*, South Centre, Geneva, 2020.
- Jelisavac Trošić Sanja, "The World Trade Organization and Serbia's Long Path towards Accession", in: *International Organizations: Serbia and Contemporary World (VOLUME I)*, Duško Dimitrijević & Toni Mileski (eds.), Institute of International Politics and Economics, Belgrade and Faculty of Philosophy of the University of St. Cyril and Methodius, Skopje, 2022, 161–179, DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ioscw.2022.1.ch7.
- Jelisavac Trošić Sanja, "What is the role of the European Union in reshaping the future of the World Trade Organization?", *EUROPE in Changes: The Old Continent at a New Crossroads*, Katarina Zakić & Birgül Demirtaş (eds.), Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies at the University of Belgrade, Belgrade, 2021, 425–443, DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_euchanges.2021.ch21.
- Joint statement of the 21st EU-China summit*, European Union External Action https://www.eeas.europa.eu/node/60836_en, 3.10.2023.
- Jones Kent, *Reconstructing the World Trade Organization for the 21st Century: An Institutional Approach*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Jungbluth Cora, "Challenge and Opportunity: China inside the WTO and EU-China Relations", Policy Brief #2021/01, Bertelsmann Stiftung.
- LDC views on WTO reform discussions and proposals*, WTO, JOB/GC/223, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/223.pdf&Open=True>, 5.11.2022.
- LDC views on WTO reform discussions and proposals*, WTO, JOB/GC/223/Rev.1, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/223R1.pdf&Open=True>, 5.11.2022.
- McDougall Robert, "Crisis in the WTO. Restoring the WTO Dispute Settlement Function", *Centre for International Governance Innovation Papers*, No. 194, 2018.
- Members commit to engagement on dispute settlement reform*, WTO, https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/dsb_27apr22_e.htm, 6.10.2023.

- Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA)*, WTO Plurilaterals https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/, 5.11.2022.
- MC12 outcome document*, WTO, WT/MIN (22)/24 WT/L/1135, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/MIN22/24.pdf&Open=True>, 21.11.2022.
- Pauwelyn Joost, "The WTO's Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA): What's New?" *World Trade Review*, 2023, 1-9, DOI: 10.1017/S1474745623000204.
- Petersmann Ernst-Ulrich, *Rule of law in international trade and investments? Between multilevel arbitration, adjudication and 'judicial overreach'*, EUI Working Paper LAW, 2020/10, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/67990/LAW_2020_10.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 3.10.2023.
- Payosova Tetyana, Gary Clyde Hufbauer, & Jeffrey J. Schott, "Policy Brief 18-5: The Dispute Settlement Crisis in the World Trade Organization: Causes and Cures", *Peterson Institute for International Economics*, Washington, 2018.
- Schneider-Petsinger Marianne, "Reforming the World Trade Organization: Prospects for Transatlantic cooperation and the Global Trade System", Chatham House, London, <https://www.chathamhouse.org/2020/09/reforming-world-trade-organization>, 24.10.2022.
- Strengthening and modernizing the WTO: discussion paper*, WTO, JOB/GC/201, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/201.pdf&Open=True>, 3.10.2023.
- Strengthening the WTO to promote development and inclusivity*, WTO, WT/GC/W/778/Rev. 4, <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/GC/W778R4.pdf&Open=True>, 5.11.2022.
- WTO reform: Canada and the Ottawa Group*, Government of Canada, https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/wto-omc/ottawa-group-groupe.aspx?lang=eng, 5.11.2022.
- 2018 Trade Policy Agenda and 2017 Annual Report of the President of the United States on the Trade Agreements Program*, Office of the United States Trade Representative, <https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/2018/AR/2018%20Annual%20Report%20FINAL.PDF>, 4.10.2023.